

Вынік этапа VII: падбор найбліжэйшых англамоўных фразеалагічных эквівалентаў беларускім ФА з прасторавай семантыкай і складанне «Беларуска-англійскага ідэаграфічнага слоўніка фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай».

Літаратура

1. Стернин, И.А. Контрастивная лингвистика: проблемы теории и методики исследования / И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2006. – 288 с.
2. Чубур, Т.А. Национальная специфика семантики слова и проблемы ее лексикографической фиксации: на материале языковых наименований занятости трудовой деятельностью в русском и английском языках: дис. ... канд. наук: 10.02.19 / Т.А. Чубур. – Воронеж, 2005. – 241 л.

І. Будзько (Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт)

ЛЕКСІЧНЫ МАЛЮНАК РАННІХ ПЕРАКЛАДНЫХ ТЭКСТАЎ РЭЛІГІЙНАГА ЗМЕСТУ: НА ПЕРАКРЫЖАВАННІ КУЛЬТУРНЫХ ТРАДЫЦЫЙ

Адным з самых вядомых помнікаў старабеларускага пісьменства ранняга перыяду з’яўляецца апакрыфічны твор “Пакуты Хрыста” XV стагоддзя. І да сёння дакладна не вызначана тэксталагічная база, на якой ён ствараўся. Даследчыкі адзначаюць, што гэты твор быў перакладзены з польскага арыгінала, аднак перакладчык меў яшчэ лацінскія і чэшскія адпаведнікі. Навукоўцы пішуць аб надзвычайнай эмацыянальнасці гэтага тэксту, што вылучае яго з шэрагу помнікаў таго перыяду: “Вялікую цікавасць уяўляе так званы “Заходнерускі зборнік XV ст.” (даследаваны і названы такім чынам Я.Карскім), што ўключае “Аповесць пра трох каралёў-валхвоў, згаданае вышэй “Жыццё Аляксея, чалавека Божага” і цыкл апавяданняў “Пакуты Хрыста”. Асаблівасці ідэамастацкай апрацоўкі сюжэту выяўляюць імкненне перакладчыкаў і рэдактараў стварыць апавяданні эмацыйна напружаныя, расчуліць чытача, прымусіць яго суперажываць героям, прасякацца іх лёсамі. Персанажы Свяшчэннай гісторыі – Хрыстос і святыя адноўлены ў абліччы простых людзей, клопаты і пакуты якіх знаёмыя і блізкія кожнаму чалавеку той пары” [1, с. 177].

Як адзначалася вышэй, крыніцы гэтых твораў пакуль што дакладна не вызначаны, хутчэй за ўсё, польскі тэкст не дайшоў да нашых дзён. Даследчыкі лічаць, што яны былі перакладзены з лацінскай мовы асобамі, якія, акрамя таго, мелі пад рукамі польскія і чэшскія рэдакцыі іх. На лацінскі арыгінал указваюць паасобныя наяўныя ў тэкстах аказіянальныя лацінізмы, якія не маглі б пранікнуць у тэкст, калі б пераклад быў зроблены непасрэдна з польскай мовы. [2, с. 98]. З пункту гледжання моўных асаблівасцей тэксту, “рукапіс прыкметна вылучаецца тым, што тут жывая беларуская моўная стыхія знайшла сваё найбольш поўнае выражэнне. Характар мовы помніка аказваўся ў залежнасці ад той акалічнасці, што памянёныя творы перакладзены былі ў каталіцкім асяроддзі асобамі, якія, відаць, мала сутыкаліся з пісьменнасцю на кніжнаславянскай мове” [2, с. 98].

Як адзначыў Я.Ф. Карскі, “адносна першага апавядання нашага зборніка мы павінны ўстанавіць той факт, што яно не Нікадзімава Евангелле, але і не сказанне аб Пакутах Гасподніх вядомых нам рэдакцый. Гэта асобнае апавяданне аб пакутах Ісуса Хрыста, перакладзенае з якогасыці польскага рукапіснага апавядання, складзенага на падставе некалькіх лацінскіх казанняў, аб’яднаных часам даволі штучна. Акрамя ўказаных А. Брукнерам лацінскіх крыніц, можам адзначыць яшчэ ў *Legenda aurea Jacobi de Voragine* апавяданне *Passionis Christi* аб паходжанні Пілата і яго лёсе, якое вельмі нагадвае нашае рукапіснае на той жа прадмет. У складальніку альбо, можа быць, перакладчыка польскага апавядання былі і чэшскія крыніцы” [3, с. 28].

Сярод лексем польскага і заходнееўрапейскага паходжання, адзначаных у аналізуемым зборніку, варта ўзгадаць наступныя:

- асабовая лексіка: *жэкларь* (польск. *żekliarz*), *ломць* (польск. *łotr*), *мордарь* (польск. *morderca*), *містрь* (польск. *mistrz*), *приходень* (польск. *przychodzień*), *злутца* (польск. *złączyć*), *розлутца* (польск. *rozłączyć*), *чловець* (польск. *człowiek*), *девка* (польск. *dziewka*), *нароженець* (польск. *narodzenie*), *жидь* (польск. *żyd*), *кроль* (польск. *król*), *малярь* (польск. *malarz*), *панна* (польск. *panna*), *пань* (польск. *pan*), *рутерь* (польск. *ruscerz*), *секвитурь* (польск.), *тесле* (польск. *cieśla*), *хуружый* (польск. *chorąży*), *слепица* (польск. *ślepiąca*), *откупитель* (польск. *odkupiciel*), *аньель* (польск. *anioł*), *баранекь* (польск. *boranek*), *бискупь* (польск. *biskup*), *каплань* (польск. *kapłan*), *юдаиш* (польск. *judasz*), *небожатка* (польск. *niebożatko*), *выдавецца* (польск. *wzdawca*), *бедникь* (польск. *biednik*), *блазове* (польск. *blażen*), *вадца* (польск. *wadca*), *вутьажца* (польск. *zwucięzca*), *маньякь* (польск. *maniak*), *некелникь* (польск. *piekielnik*), *пъкель*, *полеценникь* (польск. *połecennik*), *приятель* (польск. *przyjaciół*), *продавецца* (польск. *prodawca*), *розделца* (польск. *rozdzielca*), *розмножца* (польск. *rozmnóżca*), *фальшарь* (польск. *falszaryz*), *облюбеница* (польск. *oblubienica*), *бедница* (польск. *biednica*), *несчастница* (польск. *nieszczęsnica*);

- абстрактная і рэлігійная лексіка: *гадка* (польск. *gadka*), *окрутность* (польск. *okrutność*), *оплавитость* (польск. *opławitość*), *отповедане* (польск. *odpowiedzenie*), *офєра* (польск. *ofiara*), *амень* (польск. *amen*), *бледость* (польск. *bladość*), *блазна* (польск. *blażeństwo*), *блазнение* (блюзнение) (польск. *blażnowanie*), *болесть* (польск. *boleść*), *выображение* (выобразжєние) (польск. *wyobrażenie*), *глубокость* (польск. *głębokość*), *горкость* (польск. *gorzkość*), *добротливость* (польск. *dobrotliwość*), *жалование* (польск. *żalowanie*), *жидовство* (польск. *żydówstwo*), *зашикование* (польск. *zaszykowanie*), *з мертвых устание* (польск. *zmarłychwstanie*), *знякнєне* (польск. *zniknięcie*), *знаме* (польск. *znamię*), *зрада* (польск. *zdrada*), *кэвалть* (польск. *gwałt*), *кривда* (польск. *krzywda*), *крижъ* (крыжъ) (польск. *krzyż*), *лякнение* (польск. *łaknienie*), *ласка* (польск. *łaska*), *лъканіе* (польск. *łkanie*), *маистатъ* (польск. *majestat*), *милость* (польск. *miłość*), *моць* (польск. *moc*), *мъдлость* (польск. *mdłość*), *навалность* (польск. *nawałność*), *нарожение* (польск. *narodzenie*), *нетерпливость* (польск. *niecierpliwość*), *ужитекь* (польск. *użytek*), *узнание* (польск. *uznanie*), *урядъ* (польск. *urząd*), *панство* (польск. *państwo*), *некло* (польск. *piekło*), *передопекелье* (польск. *przedopiekielnie*), *плаканіе* (польск. *plakanie*), *поздоровьє* (польск. *rozdrowienie*), *покой* (у кантэксце *покой вамъ*, польск. *pokój wam*), *покута* (польск. *pokuta*), *покушение* (польск. *pokuszenie*), *полеценіе* (польск. *połecenie*), *помоць* (польск. *pomóc*), *посмевање* (польск. *pośmiewanie*), *початокъ* (польск. *początęk*), *праца* (польск. *praca*), *пребытокъ* (польск. *przebytek*), *престаніе* (польск. *przestanie*), *прииштіе* (польск. *przyście*), *проклетіе* (польск. *przekłęcie*), *прудкость* (польск. *prudkość*), *псота* (польск. *psota*), *ратуишъ* (польск. *ratusz*), *ровность* (польск. *równość*), *рушєніе* (польск. *ruszenie*), *свада* (польск. *swada*), *скарбъ* (польск. *skarby*), *смутекъ* (польск. *smutek*), *смутливость* (польск. *smutliwość*), *смродъ* (польск. *smród*), *сповєдъ* (польск. *spowiedź*), *створєніе* (польск. *stworzenie*), *темность* (польск. *ciemność*), *терпливость* (польск. *cierpliwość*), *тпрухливость* (польск. *truchliwość*), *хворость* (польск. *chorość*), *цнота* (польск. *cnota*), *цєсарство* (польск. *cesarstwo*), *цюдность* (польск. *cidność*), *шалєность* (польск. *szalenstwo*), *шкода* (польск. *szkoda*);

- лексіка, якая характарызує сферу навукі і мастацтва: *капітулюмъ*, *листь* ‘пісьмо’ (польск. *list*), *писмо* ‘графіка’ (польск. *pismo*);

- прадметная лексіка: *рухо* (польск. *rucho*), *скарбъ* (польск. *skarby*), *фигура* (польск. *figura*), *хуста* (польск. *chusta*), *шибеница* (польск. *szybienica*), *ширинка* (польск. *szurzynka*), *оселокъ* (польск. *osiołek*), *бронь* (польск. *broń*) ‘зброя’, *гвоздь* (польск. *gwoźdź*), *леньцухъ* (польск. *łańcuch*), *пребытокъ* (польск. *przybytek*);

- метралагічная лексіка: *блискавица* (польск. *błyskawica*), *поветре*

- (польск. *powietrze*), *слунце* (польск. *słońce*);

- прасторавая лексіка: *огородъ* ‘сад’ (польск. *ogród*), *панство* ‘дзяржава’ (польск. *państwo*);
- лексіка, якая характарызуе фізіялагічны стан чалавека: *бледость* (польск. *bladość*), *болестъ* (польск. *boleść*), *мьдлость* (польск. *mdłość*), *парализъ* (польск. *paraliż*), *слина* (польск. *ślina*), *члонки* (польск. *członki*);

- дзеясловы: *обецати* (польск. *obiesać*), *одповьдати* (польск. *odpowiadać*), *выповедети* (польск. *wypowiadać*), *гадати* (польск. *gadać*), *дяковати* (польск. *dziękować*), *жаловати* (польск. *żalować*), *посмевати* (польск. *pośmiewać*), *осягнути* (польск. *osiągnąć*), *обротити* (польск. *obrucić*), *онустити* (польск. *opiścić*), *опрянути* (польск. *oprzągnąć*), *оферовати* (польск. *ofiarować*), *досягнути* (польск. *dosiągnąć*), *забити* (польск. *zabić*), *заховати* (польск. *zachować*), *зачепали* (польск. *zaczepiać*), *зламати* (польск. *złamać*), *зламатисе* (польск. *złamać się*), *зложити* (польск. *złożyć*), *клякнути* (польск. *kleknąć*), *крижовати* (польск. *krzyżować*), *малевати* (польск. *malować*), *надеватисе* (польск. *nadziewać się*), *нахилятисе* (польск. *nachylać się*), *пановати* (польск. *panować*), *почати*, *почонти* (польск. *poszczać*), *преколоти* (польск. *przekłóć*), *пренустити* (польск. *przepuścić*), *престати* (польск. *przestać*), *пречитати* (польск. *przeczytać*), *придатисе* (польск. *przydać się*), *сприяти* (польск. *sprzyjać*), *творити* (польск. *tworzyć*), *досягнути* (польск. *dosiągnąć*), *чутти* (польск. *czuć*), *наведити* (польск. *nawiedzić*), *наследовати* (польск. *naśladować*), *нахилятисе* (польск. *nachylać się*), *приклякнути* (польск. *przykleknąć*),

- прыметнікі: *однаковий* (польск. *jednakowy*), *окрутный* (польск. *okrutny*), *бледый* (польск. *blady*), *велебный* (польск. *welebny*), *всехмоцный* (польск. *wszechmocny*), *здоровы* (польск. *zdrowy*), *капланский* (польск. *kapłański*), *ласкавый* (польск. *łaskawy*), *моцный* (польск. *mocny*), *наимилейший* (польск. *najmiłszy*), *незбедный* (польск. *niezbędny*), *преокрутный* (польск. *przeokrotny*), *прегоркий* (польск. *przegorzki*), *преклятый* (польск. *przeklęty*), *прешляхетный* (польск. *przeszlachetny*), *смутный* (польск. *smutny*);

- прыслоўі: *овшеки* (польск. *owszeki*), *окрутне* (окрутно) (польск. *okrutnie*), *борздо* (польск. *borzdo*), *велми* (польск. *welmi*), *жалобливе* (польск. *żałobliwie*), *кденколи* (польск. *gdzieńkoli*), *ласкаве* (ласкава) (польск. *łaskawie*), *меновито* (польск. *mianowicie*), *моцне* (моцно) (польск. *mocnie*), *натыхместъ* (польск. *natychmiast*), *нагле* (польск. *nagle*), *некды* (польск. *niegdyś*), *певно* (польск. *rewnie*), *посполю* (польск. *pospołu*), *прегорко* (польск. *przegorzko*), *смутливе* (польск. *smutliwie*), *тяжко* (польск. *ciężko*);

- дапаможныя часціны мовы: *ажъ* (польск. *aż*), *албо* (польск. *albo*), *одва* (польск. *odwa*), *тежъ* (польск. *też*).

Гледзячы на такія вялікі склад паланізмаў і лексем заходнееўрапейскага паходжання, робіцца ўражанне, што перакладчык проста графічна прыстасоўваў польскі тэкст пад кірылічны алфавіт. Аднак аб тым, што перакладчык дадзенага апавядання не аўтаматычна адаптаваў заходнеславянскі тэкст пад старабеларускую мову, сведчыць факт наяўнасці так званых унутрытэкставых глос: выпадкаў, калі заходнеславянскае слова тлумачыцца непасрэдна ў тэксце праз усходнеславянскі адпаведнік пы дапамозе злучнікаў *або*, *альбо*, *албо*. Разгледзім некаторыя прыклады:

- сто*□*ла* болейчи або зламана была болестію (с. 136);
- оубога*□*матка* оу чомъ коли виновата альбо мерз#на была (с. 16) (параўн. польск. *mierdziany*);
- до* бетании *альбо* *до* вифаніи (с. 16);
- полеценикъ* *альбо* *сторожъ* (с. 2) (параўн. польск. *polecennik*);
- серединни*^к *альбо* *злутьца* (с. 2) (параўн. польск. *złutca*);
- апотай* *альбо* *таемно* (с. 8) (параўн. польск. *apotaj*);
- ширинкоу* *свою* *албо* *вброусецъ* (с. 17) (параўн. польск. *szyrzynka*);
- ходи*^л *по* *рочничкоу* *албо* *ширинце* (с. 176);

не говори^и або не w^мказоуе^и (с. 18) (калька з польск. *odpowiadać*);
 блазове або фальшаре (с. 186) (параўн. польск. *blażen, falszar*);
 зависть держа^м або жа^и им (с. 186);
 гневоу напо^ине^и або розгневалс# (с. 186) (параўн. польск. *napełnić się*);
 кри^и або горбатъ (с. 20) (параўн. польск. *krzywy*);
 рекль до все великости або то^ины жидовское (с. 206) (параўн. польск. *welkość*);
 велми с# зоуме^и або зл#кль (с. 216) (параўн. польск. *złaknąć się*);
 киноули жеребьи або костки (с. 216);
 им# понційюс пилатоу^с або понтскій пилат^м (с. 23);
 безмѣрные пѣнзи цесарю тиверее да^и або оферова^и (с. 236) (параўн. польск. *ofiarować*);
 платъ або роубъ несла есмь до малер# (с. 24);
 лицо^м его ^изнамена^и або намолева^и (с. 24) (параўн. польск. *naznamięć*);
 дано емоу на Пилата сказаніе або wсоуженіе (с. 246);
 питома□ роука не спріала або се над ниг^и не смилвала (с. 246) (параўн. польск. *sprząść*);
 таемнице або сдоусти (с. 27);
 wстанко^и або ицастко^и (с. 31);
 зборъ або рада (с. 32);
 на знам# або оу ди^и (с. 32) (параўн. польск. *znać*);
 знамена або дивы (с. 356);
 wседла^и або wпр#ноу^и wсла (с. 37) (параўн. польск. *opręgnąć*);
 оушо^и або оубегль (с. 16).

Прыведзеныя прыклады дэманструюць высокую лінгвістычную кампетэнцыю перакладчыка твора. Лексемы заходнееўрапейскага і заходнеславянскага паходжання выконваюць у тэксце вельмі моцную эмацыянальную функцыю, так характэрную для некананічнай рэлігійнай літаратуры. Унутрытэкставыя глосы сведчаць аб спробах перакладчыка ўдасканаліць тэкст, зрабіць яго больш зразумелым для чытачоў з розных культурна- і канфесійна арыентаваных пластоў сярэднявечнага грамадства.

Літаратура

1. Гісторыя беларускай літаратуры XI-XIX стагоддзяў. У 2 т. Т. 1. Даўняя літаратура: XI – першая палова XVIII стагоддзя / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; навук. рэд. тома В.А. Чамярыцкі. – 3-е выд., выпр. – Мінск: Беларус. навука, 2010.
2. Жураўскі, А.І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Т. 1 / А.І. Жураўскі / Рэд. М.Р. Суднік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1967.
3. Карскі, Е.Ф. Западнорускі зборнік XV-го вѣка, принадлежащій Императорской публичной библиотеке. Q. I. № 391. Палеографическія особенності, составъ и языкъ рукописи / Е.Ф. Карскі. – Санктпетербургъ: Типографія Императорской Академіи наукъ, 1897.

И.В. Высоцкая

(Новосибирский национальный исследовательский государственный университет)

СУБСТАНТИВАЦИЯ НАРЕЧИЙ – УЗУАЛЬНАЯ ИЛИ ОККАЗИОНАЛЬНАЯ?

В рамках структурно-семантического подхода (в частности – теории синхронной переходности) субстантивация понимается как результат взаимодействия частей речи.

На основании этого подхода нами представлена типология субстантивации в современном русском языке, основанная на противопоставлении узуальной и окказиональной субстантивации как системно-языковой и речевой (стихийной, креативной). Это позволяет